

VICTORINI DE PHYSICIS LIBER.

(Maii Coll. t. III.)

Monitum libro de Physicis a Maio præpositum.

Tres ad hanc commentariorum curandam editionem adhibui vaticane bibliothecæ codices; nempe orthobonianum 328 A. sæculi XIV, a quo excerptus est orthobonianus 3288 B. sæc. XVI; postremo vaticanicum 3546, sæculi item XVI, ab altertro orthoboniano ferme desumptum: quare lectionum varietas in his ineditis commentariis nulla propemodum est; eadem autem in cunctis codicibus lacune, eadem plurimorum locorum corruptio vel ambiguitas atque obscuritas: castroquin orthographia paulo vetustior est in illo priore 3288 A., quam videlicet recentiores amanuenses in aliis exemplaribus identidem immutaverunt. Porro et eodiem continentia eadem cunctorum est, nempe editorum pariter ineditorumque Victorini scriptorum. Primus occurrit Victorini in Apocalypsim commentarius (seu commentarium ut sæpius in his codicibus scribitur), cum prævia Hieronymi epistola; quod opusculum sub controverso Victorini Petavienensi nomine extat in magna Lugdunensi Patrum bibliotheca tom. III, p. 414, sqq. Sequuntur Victorini commentarii hæcenus inediti in epistolas ad Galatas et ad Philippenses. Deinde Victorini scribuntur opuscula duo, nempe de illis verbis Genesios *factum est vespere et mane dies unus*; et contra duo principia Michæorum; quorum utrumque primus extulit in lucem Sirmondus, ex herivallensis monasterii codice unicum; in quo codice commentarii quoque latebat Victorini ad aliquot Pauli epistolas; quos Sirmondus Ludavi quidem, et consueto Victorini stilo plures atque apertiore dicit (op. t. I, p. 545, ff. v); non tamen edidit: sive diversis occupationibus, sive alienius hominis voluntate, sive alio quovis casu, prohibitus. Atamen in vaticanis codicibus opusculum contra Manichæos caret priore capitulo; quod habet textus editus: vicissim vero editus textus caret clausula, quam nunc ego proferam. Cæssat enim editio *cui est honor et gloria*. At codices vaticani habent *cui est honor et gloria ab omnibus creaturis, et ante principia atque post fines. Ita ergo ex vero, quod est, provenit et falso esse; ut umbra de solidis: si enim solidum non sit, neque umbra fit*. Sequitur in codd. commentarius hæcenus ineditus in epistolam ad Ephesios. Extremum est in codicibus opusculum inscriptum *de Physicis*; quod quidem sub Victorini certe nomine non est editum; utrum vero alio sub nomine forte extet, ignoro. Mihi certe Victorini prorsus videtur, tum ob stili similitudinem, tum quia in tribus his vaticanis codicibus, nullum inest scriptum nisi Victorini. Quod si huic scripto Victorini nomen non præponitur, at id ipsum nomen ne duobus quidem opusculis in his cod. præponi, quæ a Sirmondo edita dixi, quæque Victorini sine dubio sunt. Ergo Victorini scriptum *de physicis* in hoc meo volumine desiderari non sum passus.

DE PHYSICIS INCIPIT LIBER.

I. Rerum omnium conditorem Deum (1) sensus hominum iudicio naturali motuque cognoscit. Sed (2) physici res ipsas admirantes, immo stupidi, vi miraculi (3) cæcati, totius creature conditorem ipsum oblitii sunt. Quidam enim non esse Deum, sed natura a se generari omnia sine Deo, motu audacissimo

(1) Codd. *dominum*, ob male intellectum olim vocabuli compendium.

(2) Codd. *scilicet*.

(3) Codd. *sui miraculo*.

A contendunt. Alii et Deum et naturam confitentes, æqualem rerum naturam Deo constituunt: quem quidem vim aiunt (1) fecisse naturæ, eo quod ab ipsa usurpando fabricasse docetur: rursus autem violentiam pati, ex eo quod ea quæ ipse instituit, natura resolvit. His duobus generibus adversantibus sibi, utriusque autem blasphemantibus, respondendum est: et primis his, puto, qui magis sunt audaciores, quosque diximus negare Deum, qui ex omni creatura sua manifestatur. Quis enim ambigit ordinem, qui in rerum natura est, ab aliquo esse positum, non a se? cum tempora mensuras et cessionem sibi invicem tribuant: et sol quidem, licet clarior et efficacior sit, et virtutem maximam habens, minoribus sibi lux et roque stellarum concedat noctu, nec diem ipsam

B in eodem spatio possit semper conservare: sidera et luna id ipsum quod habuerunt spatium potestatis admittant: ver, autumnus, hyems, et æstas præfinito spatio ordinati sperentur et veniant. Et ipsis tamen temporibus aliquotiens vis infertur, ut non id agant semper quod speratur; sed prohibente aliquo, modum excedant. Quid oportet de mari, de fluviis, de terra, montibus, cæterisque elementis, aut quæ ex his nascuntur frugibus, sermonem protrahere? Accedamus nunc ad ea quæ promissa sunt.

II. Ipsa creatura aliquem fabricatorem sui cogitat: nec enim ipsa, sibi generando, se rursus absomit; cum aliud sit propositum faciendi, aliud attingendi: et si rerum natura a se totum semper prolebat, totum quoque conservasset; maxime cum æternam naturam dantes et sine initio, æternam quoque illi virtutem dare cogantur: quæ virtus eum in his quæ generat invenitur, et ea quæ generantur æterna, et sine initio esse necesse est: quod quotidiana rerum natio falsum esse comprobatur. Et si dicatur semper esse res ipsas, ideo quia sibi invicem succedunt; tamen in singulis definitio nationis et resolutionis ostendit, singulis quoque in hoc vitio coartatis, per ipsam singularitatem omnibus vitium coaptari (2). Ita omnia nec sine definitione esse possunt, quæ facta sunt: incipiunt enim et consummantur, crescunt et decrescunt. Ex quibus omnibus invenitur aliquis, qui vim infert nature, ut semper id ipsum vitium patiatur.

III. Cognito itaque de rationibus ipsis physicis, quibus etiam sensus humanus semper confitebatur; nunc ad eos respondendum est, qui talem conditorem ponunt ita indigentem, ut non de suo fabricaret, sed alienum usurpando; ut non tantum indigens, sed etiam injustus inveniat. Quid enim illi eum aliena materie, si suam potuit habere? Ita coacti videntur confiteri Deum; non tamen intelligere Dei virtutem, neque mirari eum, qui tamquam homo ex materie

(1) Codd. *ei*.

(2) Codd. *coaptatur*.

proposita fabricaret. In tantum dignitatem ejus, ut putant, deponunt, ut ipsi materiam æqualem Deo per nativitatem efficiant, quæ vim patitur ab eo et faciat. Patitur enim, quando generat; facit, quando dissolvit; et uterque in irrium ducuntur. Deinde ab his postulandum est, si nativitatis suæ uterque proprietatem conservant? Nam (1) si vivitur Deus, suam propriam in nativitate virtutem perdidit. Rursus materia si a Deo reformatur, nativitatis formam amisit. Postea cum cœpto opere id egit quod nunquam (2), ita ut coacta a fabricatore generet; ad tempus virtutem aliquam accepit ab eo in proferendo. Quod si accepit quod non habuit, jam aternitatis potentia excluditur per virtutem quam accepit. Propter quod rogo unde probatur innata quæ in forma nativitatis suæ non permansit? Nec in virtute nec in eadem potest esse substantia, quæ mutatur virtute, colore, forma, qualitate, viribus omnibus: innata esse non potest, quæ tot vitiiis et necessitatibus succumbit. Quæ cum est et probatur non innata, reliquum est ut, id quod est, nata factaque cognoscatur.

IV. Quam quidem nec plurimi dii, sed unus fecisse dinoscitur. Non enim propter diversitatem rerum aut virtutum plurimos esse ratio permittit deos; cum in una terra diversa genera herbarum, frugum, arborum, gignuntur diversis corporibus procreata, diversis coloribus ornata, diversis virtutibus roborata. Nempe et anima nostra cum una sit, diversas artium machinationes, disciplinarum doctrinas, formas institutorum, numerum mensurarum, sonorum elatione, rerum effectus, cogitationes, judicia rationum constituit. Quod si in tam minimis rebus uni sub tantæ (3) tot rerum effectus conceditur; quanto magis illa divinitas harum ipsarum rerum genitrix (4) una esse cognoscitur, quando tantæ majestati diversitas rerum neque vim inferre, nec auferre potestatem potuerit? Deinde interrogandum quibus generibus plurimos inducunt deos utrum ne omnium omnes creatores, an (5) singularum rerum? Conditores omnium esse non possunt quia sufficit unus, ut dictum est. Quod si plurimi dii hoc agere existimantur, omni (6) inferre necesse est singulis rebus quod donant. Unde imperfectum est quod ab uno inferitur; deestque materiæ cæterorum illatio, quia non sufficit id quod accepit ab uno. Et jam materia melior, quæ omnium virtutes sola in se suscepit.

V. Deinde non singulæ res ab omnibus constitutæ probantur: non ex iisdem subsistit lapis, quibus et arbor; neque arbor, ex quibus pecus; nec piscigenus, ex quibus feræ; nec serpentes, aut belluæ, ex quibus homo; sed necesse est minus et amplius habere confiteri. Unde non singulorum omnes condito-

res esse noscuntur, neque in omnibus regnare. Cum non omnibus contulerint; nec non diversis generibus illatis, neque omnibus aequalibus (alterum enim ab alio differt) necesse est eos minus et amplius inferre, cognosci. Ex qua illatione major minorque per potestatem suam invenitur: quæ distantia divinitatem nativitatis unam constitutam omnibus esse non concedit: ex quo ad unum iterum innativitas pertinet, cæteris exclusis ab innativitate: unde natos esse necesse est. Jam quoque nati, non a se, id quod sunt, habentes; nec a se virtutem habere, sed datam, comprobatur. Quod si a se non sunt, data quoque potestate utuntur; quemadmodum omnia fecisse dicuntur, ipsi creaturæ esse manifestati (1)? Et hæc quidem omnia attingunt, si in singulis omnes conferant. Quod si non omnes, sed singuli singula regant, neque utatur aliter alterius creatura, sed concidatur totum sæculum, singulis singula opera sua ad se trahentibus ac defendentibus, nec nos ipsi alterius creatura uti permitamus, et quemadmodum animantia vivere possunt discreta singula a cæteris? Quod si ob concordiam bonitatis suæ permittunt ipsi quidem imbecillos, qui nisi per alterius creaturam stare suum (2) facere non potuerint; nec ipsi suum (3) regunt, sed usus. Quod si usus detinet, ille non regit; ex quo non esse cognoscitur.

VI. Ac mundus ipse horum hominum insaniam comprimit, creatorem, rectorem, gubernatorem, dispensatorem suum ostendens. Quis enim pluvias alienis immittens, suæ operationis aliena emittit? Quis temporum nocivas contrarietates, temperie interposita, ad utilitatem omnes sociavit? ventorum flatus, animationis causa, nascentium creationibus subministrat? Deus (4) quidem ex omni creatura dinoscitur, sicut scriptum est: *Cæli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum.* Hic rerum omnium conditor, rector, gubernator, dispensatorque reperitur: quo cognito, prava contentione quidam, infirmitate animi sui ordinem rerum non comprehendentes, nec hoc ipsum intelligentes, quod nesciunt, calliditate animi causas ingerunt Deo; aut non ita fieri debuisse dicentes, ut caderent; aut ex eo quod cadunt, ignorantiam ei vel malitiam adscribendam. Fecit enim ut sint: quod si evenit, ut non sint; aut ignoravit faciendo quod evenit; aut sciendo, volens liberare non potuit; aut cum possit, tradidit per malitiam. Quorum neutrum ad divinitatem admittitur: nec enim fas est nescisse futura divinitatem, nec volentem liberare non potuisse, nec malitiam adscribi: qui voluit et fecit, ex eo quia voluntas faciendi, excludit malitiam negligendi. Quibus sublatis, tertium crimen incipit impossibilitatis Deo. Quæ omnia explicanda sunt. Nec enim malus est, qui voluit et fecit,

(1) Codd. Jam.

(2) Subintellige egerat vel egisset.

(3) Codd. una substantia.

(4) Ita codd.

(5) Codd. aut.

(6) Ita cod. pro omnes.

(1) Hellenismus.

(2) Sic loquitur ferreus Victorinus, a cæteris scriptis suis minime dissonans. Intellige autem *essentiam* efficere non possent.

(3) Subintellige stare, id est *essentiam*.

(4) Codd. quis, pro Deus.

et quia volens fecit. Qui potest omnia, aut potest A quæ vult, non erit imbecillus. Ita nec ignorantia subjectus: qui cum semper sit, sine eo futura fieri non possunt.

VII. Jam ergo causam rerum requiramus, ne diu protrahendo sermonem, locum erroris seductoribus permittamus. Fecit omnia ut sint: sine dubio profitemur. Evenit ut non sint: nec hoc negare possumus. Sed in eodem contraria esse non possunt, ut simul esse et non esse voluntati ejus contingat. Quia si fecit ut sint, semper vult ut sint: et si vult ut non sint, desinit id velle, quod volebat: quod quidem vitium in Deum cadere non potest. Duabus vero personis in causa constitutis, conditore et condito, cum conditor est alienus a crimine, superest ut id, quod conditum est, suæ læsionis ipse sit causa, nec potuisse B sine aliqua culpa ad id cecidisse ut non sit. Rursus si culpa conditi voluntatem Dei evacuavit, fortior ipsa culpa quam conditor: ideoque renasci necesse est, ut ad ipsum venientes quod fuimus, id quod evenit per culpam, evacuemus; et vincat Dei voluntas, quæ fuit ut simus. Inde ob culpam damnati revocamur, justitia Dei permanente eadem et virtute: justitia, in quo judicat; virtute, in quo revocat: non prohibitus salvare, qui potens est ut ex eo quod cecidit, possit revocare id quod ipse fecerat ex nihilo; et qui fecit ex nihilo, multo magis revocabit ex aliquo: et cum judicio justo damnatum dicto Dei caderet, item misericordiam ejus dicto resurgat: nec excludit revocare, qui semper est; et potentia ejus obtemperans voluntati, justitia potentiam: at potentia C perficiente, id agit quod velit, tempore quo vult, immo tempore competenti. Nec oberit ejus potentiam mors damnationis; nec damnatio vincit propositum voluntatis; sed misericordia ejus non inanis; nec sine ratione gratia renovandi; his enim datur qui petunt, sicut damnati sunt non petentes.

VIII. Ea causa fuit non indulgendi primis peccantibus, quos cum interrogatione sua ad poenitentiam provocans, suam salutem vidit repellentes, damnavit. Eos autem, qui ex his nati sunt, quique ad ipsum confugerunt, miseratus est. Etenim justum est volentes et poenitentes, ad eum qui potest præstare, confugientes impetrare: ingratos, renitentes, facti sui culpam ingerentes Deo, damnationis causam sibi constitutos, dimittere. Ea justitia dari gratiam istam D protoplastis non permisit: non ipse noluit præstare qui damnat. Ipse fuit et ante, qui modo est, et erit: qui nunc bonus, et ante bonus: qui nunc misericors, et ante misericors: in eo semper permanens, qui est immutabilis: quem cum damnavit ob culpam, culpam ipsam dinoscere (1) necesse est, quam de physicis rationibus iterum inquiremus. Homo factus non ut aliquid conditori suo præstaret (2), sed ut ipse sæculo potiatur, ex melioribus constitutus, merito rationalis est effectus: et hoc ipsum

(1) Codd. *miscere*, pro *dinoscere*.

(2) Id est non factus ut Deo utilis esset, qui nullius eget.

creaturæ ratio expetebat, ita ut diversis in sæculo conditis, et ex omnium elementorum conversione constructis, hic qui melior est omnibus (1), cæterorum habeat potestatem: non tum immemor sui creatoris; sed subjectus dominio per mandatum, cætera subjecta sibi teneat. Subjectio autem istius, qui rationalis est, legem requirit, ne sit ipse omnium deus liber a lege: quam legem postulante ratione, in quibus danda esset, oportet pervidere. In his dandam esse legem ratio edocet, quibus positus (2) fruebatur. Quod cum cibus tunc datus maxime invenitur, in hunc datam esse legem ratio poposcit, in hunc peccasse declaratur.

IX. Nunc nobis investigantibus causam, huc usque ratio deduxit. Cætera (3) ejus cibi, cui usui, in quem modum lex data sit, nobis requirentibus, historia necessaria est quæ conveniat his physicis rationibus jam a nobis investigatis: quæ cum nulla sit alia præter quam didicimus in divinis scripturis, ipsis physicis rationibus in eandem nos ipsam inducentibus, requiramus si consonat legem positam esse homini abstinere se ab una arbore, cæteris largiter fruentem. Edocet scriptura hunc, transgresso mandato, morte esse multatum: quod quidem graviter quidam accusant, legem dicentes datam quæ non potuit custodiri; ipsum præscium futurorum hoc dedisse mandatum, quod sciret eos non conservaturos; hujus abstinentiam cibi mandasse, cujus desiderium superaret mandatum. Multa quoque alia causæ esse contraria: aut enim debuit non dedisse, aiunt, hoc mandatum, quod dedit sciens non observaturos: aut hanc arborem non interposuisset, tamquam offensionem mandati. Licebat enim in cæteris jubere, in quibus desiderium non cadebat, aut hoc dare præceptum, quod posset homo conservare. Quod si non poterat auxilio suo tueri ne peccaret, invalidus: vel non permetteret tentantem accedere, cujus persuasionem incidit in culpam. Nunc vero simul omnia contraria: et faciendo talem, operatus est eum vincendum; et arborem plantavit nocivam; et in hac dedit mandatum, quod non observaturos esse sciebat; et sua præscientia providens peccatorum, dimisit, et adversarium accedentem ad evitandum hominem non prohibuit; et iracundia motus, quem ad vitam posuit, ipse damnavit ad mortem. Nunc vero liberaturum dicitis venisse, passurum pro eo, qui tunc temporis noluit indulgere. Hujusmodi verba inania suæ mentis inertia proponunt; quibus omnibus respondendum est.

X. Et legem quidem dari oportuisse jam probavimus recte: illum Deo per legem esse subjectum, cui fuerant tanta subjecta. Hanc legem non gravem, ut aiunt, immo levem et facile custodiendam docemus. Cum enim omnibus frueretur, ab uno jussus est abstinere. Quod si uno tantum uti, cæteris interdictis, jussus fuisset, nonne justum vobis videretur, custodire

(1) Codd. *ab omnibus*.

(2) Ita codd.

(3) Ita codd. pro *cæterum*.

mandatum ejus, qui dedit licentiam fruendi? Hoc tamen non fecit ipse qui dedit: quod etiam ipsum esse possibile declaratur. An non (1) etiam in hoc mundo, propter læsionem mortis aut morbi, a plurimis abstinemus? Ita possibile mandatum ostenditur. Quod si hoc possibile, quanto possibilis fruendum omnibus, ab uno se custodire? Et quomodo lex dari potuisset, si non vel in uno conceditur imperare? Quia ergo debuit lex dari, debuit autem in his quibus fruebatur dari, in his ipsis data esse recte dinoscitur. Non tamen offensio fuit arbor, nec in alteram magis quam in istam debuit mandatum transire: quoniam in quacumque fuisset positum mandatum, etiam in eadem ipsa desiderium sequebatur. Et non arbor occasio (2) fuit desiderii, sed ipse sibi auctor, qui voluit desiderare. Nec querela nunc existat cur voluit, cum habuerit sui potestatem rationalis constitutus. Ipsa quoque lex expetit hanc potestatem sui habere, cui ponitur: non habenti enim agendi potestatem, lex vacat illi: et si ab aliquo naturaliter conclusus, ab eodem ipso lege posita videatur arceri, non prohibito magis lex datur quam sibi qui regis conclusus. Ergo competenter data est sui potestas: qua competenter data usus homo in quo non habuit potestatem, merito damnatur.

XI. Jam prædicta a Domino sententia transgressionis, etiam auxilium illi fuerat datum (3) ut sciret et quid deberet cavere, et quid passurus esset ex negligentia, si non cavisset. Nec invalidum fuisse natura. Serpente enim ad persuasionem mulieris aggrediente, ubi voluit vicit mulier; et in exordio verborum mendacem eum intellexit et repulit, sicut ait Scriptura: *Et dixit serpens mulieri: quid utique dixit Deus ab omni ligno non edetis, quod est in paradiso?* mendacio fallere credens; etiam oblitam divini mandati existimans. Cui statim respondens expulit ita. *Et dixit mulier serpenti: Ab omni ligno, quod est in paradiso edemus; de fructu autem ligni, quod est in medio paradisi, dixit Deus: Non edetis ex eo neque attingetis eum ne moriamini.* Judicio maximo (4) divinam jussionem præferens: quo convictus, ad aliam machinam se transtulit, non morte moriemini, dicens: *sciebat enim Deus, quo die manducaveritis de eo, adaperientur vobis oculi, et eritis tamquam dii, scientes bonum et malum.* Unde cupiditate deitatis habita (5), id quod ante providebat, jactavit (6); jam aliud videns ex concupiscentia, quam quod videbat. Tunc enim ait mulier, quia bonum est lignum in esca, et quia placet oculis; ex desiderio videns, non iudicio mentis; ita ut antequam manducaret, bonum in esca esse pronuntiaret: et non naturalis aspectus arboris nec usus attraxit, quam prius videndo, abstinebat; sed desiderium deitatis illexit.

XII. Nec requirendum est quare permisit tentari,

- (1) Codd. aut non.
 (2) In margine corrigitur causa.
 (3) Notemus de gratia Dei auxiliante doctrinam antiquissimi auctoris Victorini.
 (4) In margine glossa sapientissime.
 (5) Codd. magis.
 (6) Nempe abjecit.

quem (1) futuri scientia prædita auxilio suo tutatus erat ne falleretur. At ille oblitus salutis suæ, atque immemor dictorum Dei, mulieris persuasiones præponendo, deceptus est. Hæc participem utique peccati virum suum effecit. Ad hæc vir suus sine interrogatione accepit et sumpsit (2). Et ipsa enim comedit, ait scriptura, et dedit viro suo, et manducaverunt. Inde damnatio justior, et iudicium mortis accessit; ut admonitus, non observaverit; et vocatus ad pœnitentiam, non solum repulit, sed etiam facti sui culpam Deo imputavit, dicens: *mulier quam dedisti mihi, hæc mihi dedit, et manducavi;* rerum esse Dominum peccati, quod dedit mulierem, adscribendo: cum maxime portionem exiguam corporis sui sciens, cui et nomen dederat, non debuisse subjacere, undique sibi subjectam sciens; se quoque auctorem corporis, ortus, procreationis, etiam nominis ipsius, agnoscens: quam cum sibi præferre non deberet, multo minus (3) domino Deo qui mandavit. Tot criminibus una sententia data est. Non tamen motus iracundia iudicavit, ut dicant: nec enim hoc vitium in Deum cadere potest (4), ut passibilis videatur, ut excitatus iracundia conditionem mortis inferret. Is enim iracundia provocatur, qui ex peccato motus sententiam dicit: at qui ante delictum facti iudicium promulgavit, non potest dici iratus fuisse, qui monuit; cum admonitio non iracundia sit, sed defensio.

XIII. Deinde in ipso eventu qualem sententiam dederit videamus. Eum qui manducavit, ut sit æternus, ut Deus id ipsum iudicavit damnando; ne flet, quod quidem homo futurum existimavit: et cum omnis esca ad roborandam substantiam pertinet, hoc utique alimentum ad dissolvendam substantiam profuit. Ita nec tunc infensus prædixit, qui monuit, nec postea damnavit iratus, quod homo præsumperat, dissolvendo. Nec tamen invidia prohibuit manducare, nec invidia abstulit deitatem, vetando quidem cibum, qui lædebat: nec enim oportuit scire malitiam, qui se ab ea non posset observare. Mali autem cognitio ex prævaricatione mandati; in quod non ceciderat, si non manducare voluisset. Sequendo enim Dominum sine discretionem, bonum ipsum reperiebat: prætereundo mandatum, sibi conscius, malum cognoscebat. Igitur mandatum sequi simpliciter, bonum est: amplius desiderando præterire, malum ostenditur. Diffidendo enim dominicis dictis, præceptum præteribat. Jam quoque boni et mali notitia esse cœpit, cogitando quod fecerat. Hac (5) implicatione eum liberabat mandatum. Igitur rationibus indicantibus, sui mali conscius fugit; et a summa sapientia in tantam stultitiam redactus est, ut

- (1) Sermo jam est de Adamo.
 (2) Id est manducavit.
 (3) Nempe vicit Eva. Est autem hellenismus ab ἐχομίσθη.
 (4) Scilicet quatenus vitium est. Cæteroquin legis Lactantii hac super re doctrinam in opusculo de ira Dei.
 (5) Codd. hæc.

putaret se celando sub arbore Deum omnium conditorem posse latere, eul et arborum omnium frondes et herbarum coma numeratae sunt; quique de nobis dixit etiam capillos nostros esse numeratos. In tantum malum incurrit is qui coepit habere scientiam mali et boni! Tanto malo Deus liberabat eo tempore quo prohibebat!

XIV. Nunc patefacto quod non invidia prohibuit manducare, superest ostendere quod non invidia abstulit deitatem: quod tamen facile comprobatur eo quod redditam demonstramus. Nam ab initio creationis usque ad damnationem mortis, recte omnia Deum fecisse cognovimus. Videtur tamen Dei propositum factum hominis exclusisse; cum ipse fecit ut sint; evenit autem non ut sint, ob culpam. Quod si in tantum res steterit ut non sint, victum est ejus propositum qui fecit. Adquin (1) si revertitur, concititur peccatum ex revocatione, et in id ipsum restituitur res, ad quod facta est; ut vincat Dominus facta hominis, et non vincatur. Et possibilitas ejus etiam hoc requirit ut omnipotens ostenderetur. Si enim est aliquid quod non potuit, possibilitas ejus diminuta excludit omnipotentiam: omnipotentia autem omnia praevalet: et cum omnia praevalet, etiam in hoc ipso praevalere necesse est, ut qui fecit ex nihilo, revocet ex morte.

XV. Oportebat itaque reverti nos ad id quod fuimus. Sed quemadmodum, requiramus. Damnatus est ille primus ingratus, qui vocatus ad poenitentiam, non obaudivit. Vixit tamen postea tempus aliquod post sententiam, eo quod praesentia sua Deus providebat ex his ipsis justos esse procreandos: neque justum erat mox solvi quod spem justos habuit generandi: et qui iusti generantur, non naturam peccasse, sed voluntatem, ostendunt; cum isdem (2) parentibus constituti servent ipsi mandata: nec naturalis substantia pars voluntas, sed motus; motus tamen tamquam index (3) cogitationum aliquo sociando (4). Illi vero iusti, de quibus diximus, isdem parentibus in natura; moribus eis dissimiles, poenitendo. Ac iustitia deposcit non poenitentem, praeterire; donare poenitenti. Poenitentiae ordo ita procedit, ut habeat effectum, per quem placendo Deo, de possibilitate ejus sperando, gratiam petat. Petitio in absoluteionem (5) suum creatorem vocat; nec alium sequitur donare revocando, nisi eum qui fecit. Si enim ipse fecit ut sint, evenit autem ut non sint, melior erit qui reparat in aeternitatem, quam ille qui fecit quod cecidit. Ergo ipsum renovare, expetit (6) Deo creatori; quique fecit ex nihilo revocat etiam ex mortuo. Hic invocatur ut praestet docturus, quemadmodum gratia praestanda conservetur, ne tam magnum donum amittatur: iterum sic ut sentiens homo se liberatum sententia praesentis, sicut ante damnatum, dis-

(1) Adquin pro atqui.

(2) Ita codex antiquior pro iisdem.

(3) In codd. videtur iudex.

(4) Ita prorsus codd.

(5) Codd. absoluteionem.

(6) Id est competit.

et conversatione, qua usus, imitando Deum, venit ad deitatem; et quam ante sibi usurpatam per arborem esse putavit deitatem sine Deo, hanc ipse accipere possit a Deo. Quia et ego dixi, *dii estis et filii excelsi omnes; vos autem sicut homines moriemini, et sicut unus de principibus cadetis*. Hic qui queritur amisisse eos, quod dixit; nec ante livore abstulisse deitatem comprobatur: et qui questus est, id ipsum donare venit, quod amisimus, rogatus; ostendendo se, alloquendo, donando, revocando.

XVI. offendit tamen aliquos, quod in corpore: cum non aliter visus esset hominibus, nisi corpore; neque sui conservationem videre possent, nisi corpore: imo nec aliter a damnatione mortis liberare debuit, quam corpore; ut istud ipsum (1) liberatum ostenderet, quod perierat. Sed quemadmodum, videamus. Mulier prima peccavit: peccavit autem cum esset virgo. Haec causa fecit postea natos omnes esse mortales. Virgo enim excepit sententiam, qua cum mortalis esset effecta, mortales caeteros procreavit. Per hanc virginem mors dominata est. Propter quod per virginem debuit venire qui vitam donaret. Mortis occasio ingressa per lignum, sed mulier ex latere viri. Ideo ligno latus Domini percutitur, ut et pro muliere patiatur. Et non totum latus mulier, sed portio lateris: una enim ex costis sumpta, aedificata est. Ideo non omne latus aperitur, sed locus ipse lateris simulatur, unde accepta est. Spinus et tribulos sententia damnationis terra produxit: ideo spinis et tribulis coronatur: spinarum substantia, maledictum. Erat corona forma victoriae: itaque per quam cepit esse peccatum, per hanc transeundo Dominus triumphavit.

XVII. Humana inspicientibus impossibile videtur esse quod dicitur, ut qui nasci debuit, contra naturam nasci praedicetur ex virgine; cum hoc in humanam rationem non cadat, ut praeter caeteros ita nasceretur, et sit ex matre filius sine patre: cum tamen maxime hoc ei conveniat, ne terrenum patrem habeat qui habet patrem caelestem. Nec negare patrem suum venerat, ut ex alio nasceretur; sed quod deerat in natura gignentis (2), mater ei sit virgo. Nec sub ista conditione nostrae generationis teneri debebat omnium procreator; cum etiam primi auctores non ex coitu sint generati. Multa quoque genera sunt in saeculo gignentium quae sine conjugio etiam multis modis generantur. Conceptus vero ratio, caste inspicienti, possibilis. Ex spiritu sancto praedicatur natus esse qui sanctus est; nihil incredibile. Sed inquinari sanctitas ejus videtur ex permixtione; cum non sit permixtio. Interroganti enim virgini et causas conceptionis requirenti, angelus Gabriel ait: *spiritus sanctus superveniet super te, et virtute altissimi obumbrabit te*: nec utroque commixtionem nominans; sed superventu spiritus, virtute altissimi, coagulatur natura; ut quod in aliis semen efficit, adjungendo sanc-

(1) Codd. ipsud.

(2) Codd. gignantis haec et infra.

tius, ut deest Deo, per incontaminatum corpus virginis nasceretur.

XVIII. Nec incredibile hoc cognoscitur, cum in ipso saeculo sic constringi plurima cognoscimus; cum mare transeuntibus Judaeis virga percussum, violenter quidem mare dividitur; undas vero ventus, spiritus mundialis, constringit, ut Scriptura demonstrat, quæ sic dicit: *Extendit Moyses manum super mare: et induxit Dominus mare in vento aastro valido tota nocte: et fecit mare siccum*; non utique evacuatum aqua sed constrictum. Dicit enim: *et divisa est aqua; et intraverunt filii Israel per medium mare per siccum; et aqua illi murus erat dextra atque sinistra*. Ita constrictum docetur quod per austrum effectum est. Nec non et propheta psalmographus David de hoc ipso signo interpretando ait: *disrupit mare, et trajecit eos; statuit aquas sicut utrem*. Ac si quis per infirmitatem animi sui, duritiam cordis sibi parando, probamentis istis non credit, vim ventorum inspiciat, et auras mundiales hoc ipsum operantes intelligat, quæ pluvias decurrentes in stillæ cæcis ita constringunt, ut in ipsis lapsibus glaciæntur. Quid oportet enumerare cætera quæ ex uideo constituta, supradicta vi assolidantur? Nec diu morari necesse est, cum plus adsertionibus nostris rerum element effecta, quæ cum Deo institute eveniunt in natura, quanto magis in adventu suo tam necessario, in conformationem adsumendi corporis per spiritum sanctum stringi potuit corpus virginis, de quo fluere sperabatur?

XIX. Quod quidem (1) aliquibus immundum esse videtur, recte autem insipientibus ita mundum probatur. Ante corporis fluxum pars adhuc corporis constituta, totoque commixta atque conereta, nomen immundi non recipit cum vivit. At cum (2) deflexerit, et ex illo mortuum effectum fuerit, tunc immundum et mortuum; quod jam alienum est a natura, neque vivificari potest: quod dum in natura est, coneratum et coagulatum generat, non immundum. Ita nec immundum illud fuisse, veritas invenit. Quod si et immundum dicentes patiamur, nec sic tamen contaminari sanctitatem ab immundo potuisse declaratur: cum solem, quem creaturam ejus negare non possumus, sic immunda sordium, sentinæ paludum, putredines cœni, astringere videamus, ut cum vim suam per radios super hæc emittat, non tamen polluitur. Quod si in his sordibus non polluitur creatura, multo minus (3) in vivo (4) sancto, quia (5) corpore divinitas ipsa non polluitur.

XX. Nunc manifestata necessario (6) sancta et incontaminata nativitate per corporis formam, in qua adesse salutis nostræ ratio poscebat, superest ut probetur cur ad similitudinem nostram parvulus natus creverit, esurierit, manducaverit, sitierit, cæteraque officia corporis susceperit, ita ut et mortem, et

(1) Codd. quoddam idem.

(2) Codd. adquin.

(3) Codd. magis.

(4) Ita codd.

(5) Codd. que.

(6) Codd. necessaria.

tam turpem mortem, pateretur: postquam mortem (quod incredibile est repugnantibus) sepultus, resurrexisset dicatur. Et quidem qui in carne veniebat salvator carnis, quod nostram debuit suscipere non alienam, manifestum est: aliena enim suscepta, salus ad nos non pertinebat. Nostra quoque suscepta carne nasci parvulus debuit ex virgine: nec enim virum consummatum per virginem nasci oportebat, quod sic docetur. Dicebatur natus, natus tamen non probabatur: quomodo enim vir consummatum nasci per virginem poterat? ut quem parvulum non creditis natum, multo magis virum editum non crederetis.

XXI. Parvitas tamen ejus quam divina sit, agnoscamus. Conceptus est homo, sed sine origine humani seminis. Natus est sicut homo, sed ex virgine, quod est sanctum. Ignobilis et deformis, sed gloriosus: in natura infans positus in cunis, sed rex ab angelis, et filius Dei nuntiatus: salvator humani generis, cœli terræque sociator gloriæ, et pacis effector. Hoc apertissime pastores edocentur. Scriptum est enim ita: *Factum est autem cum essent illic (dicit autem in Bethleem) impleti sunt illi (id est, Mariæ) dies ut pareret; et peperit filium suum primogenitum, et obvolverunt eum et collocaverunt illum in præsepio, quoniam non erat locus in stabulo. Pastores autem erant in regione illa pernoctantes et custodientes nocturnas vigiliis super greges suos. Angelus autem Domini stetit, et claritas circumfulsit illos, et timuerunt timore magno: et dixit illis angelus, ne timueritis; ecce enim annuntio vobis gaudium magnum, quod est omni populo; quoniam natus est vobis hodie salvator, qui est Christus Jesus in civitate David. Et hoc vobis signum: invenietis infantem involutum pannis et positum in præsepio. Et subito facta est autem cum angelo multitudo exercitus cœlestium laudantium Deum et dicentium gloria in excelsis Deo, et pax in terra hominibus boni decreti. Unus angelus enuntiat nativitatem, quod hic, qui parvulus erat ante sæculum natus est nobis hodie, quia hominibus esse tunc cœpit. Ac ne eorum rex tantum annuntiatum videatur, quibus dictum est *natus est vobis hodie angelorum exercitus concurrat, et dicit gloria in excelsis Deo, et pax in terra hominibus boni decreti*. Apparuit hæc ejus gloria in cœlo, et pax in terra hominibus boni decreti ab angelis nuntiatur. Utrum nostræ infantæ similis videatur, advertitis an (1) non?*

XXII. An mirum est angelos regem enuntiasse, quem sciunt Magi quoque in terra longinqua positi? Cum signum illis apparuisset e cœlo, et intellexerunt natum, et diu quæsitum adinvenerunt, inventum adoraverunt. Cujus stellæ signum cætera stellarum præbat insignia: stella enim quæ nativitatis dominicæ index fuit, non ut cætera lucebat in tenebris, sed per diem refulgebat in sole; et sole et die in splendore superato; non quasi quæ fixa esset in cœlo, sed præcedens specie mira magis ad inquisitionem Domini pergentibus viam in itinere demonstrabat. Denique

(1) Codd. aut.

ibi supra domum constiit, ubi esse quem annuntia-
bat, ostendit. Quod scriptura testatur: *Nato autem
Jesu in Bethleem Judæ in diebus Herodis regis, ecce
Magi venerunt ab oriente Hierusalem dicentes, ubi est
qui natus est rex Judæorum? Vidimus enim stellam
ejus ad orientem, et venimus adorare eum.* Quem par-
vulum Magi cum viderent adoraverunt ut regem, ut
hominem, ut Deum; et munera obtulerunt, e quibus
muneribus etiam passurus denuntiabatur. Tunc enim
obtulerunt ut Deo, aurum ut regi, myrrham passuro.
Talis infantia divina cognoscitur, nutritur, et educa-
tur! Sed sine doctore omnia sciens. Mirantur hoc
Judæi cum viderent litteras scientem sine doctrina;
dicentes: *Quomodo iste litteras scit, qui non dedit?*
Quod sciret, confidentes; et quod non didicerit, non
negantes: unde tamen hoc haberet, non comprehen-
dentes. Judæorum doctoribus cum loquitur, doctor
doctorum invenitur. Qui cum adhuc parvulus fere
annorum XII sederet in medio magistrorum, doc-
trinam ejus cum stupore mirabantur doctores. Ita
enim Scriptura dicit: *Et omnes, qui audiebant eum,
admirabantur prudentiam ejus et responsa.* Hæc scrip-
turis probantur, physicis vero rationibus amplius in-
venitur: Deus enim in homine natus, talia insignia
infantie suæ debuit demonstrare.

XXIII. At vero causam adventus ejus si requiras,
hominem iterum apparere oportebat. Latere debuit
tanta divinitas non eos qui credebant (1), sed prin-
cipem mundi, in cujus oppressionem (2) descende-
rat, sed nostræ causa liberationis. Is enim non ex
auctoritate sua, sed ex sententia dominica tenebat,
quia jusserat peccatorem, qui non pœnituit, mori.
At vero pœnitentem liberare debuit misericors. Hoc
justitia, hoc possibilitas divina poscebat, ut qui ex
sententia tenebat reum, si non reum caperet, præ-
tereundo sententiam, amitteret potestatem. Nemo
autem non reus, cum et origine et natione sint ex
mortalibus. At is qui natus est, ipse dedisse senten-
tiam probatus est; qua sententia ipse reus non ten-
etur, qui cum susceperit carnem, sine peccato in-
ter homines conversatus est. Sicut scriptum est:
Hic Deus noster, et non deputabitur alius absque eo.
*Invenit omnem viam prudentiæ, et dedit eam Jacob
puero suo. Post hæc in terris visus est, et cum homi-
nibus conversatus est (3).* Hic est, qui conversatus est
sine peccato, ut iterum scriptum est: *Qui peccatum
non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus (4).* Hanc
carnem sine peccato produxit: quam mundi hujus
princeps adversantem sibi prævidens, neque suis
voluntatibus inclinatum, hominem tantum æstimans,
invadere ausus est permittentem. Permisit autem
Dominus, ut ipse sibi princeps causa sit amittendi;
qui cum reos ex sententia sibi vindicasset, usurpan-

do hunc qui reus non erat, contra sententiam ve-
niens quam (1) tenebat, amitteret (2) potestatem.
Ita rationis fuit officia corporis agere, ut ipse qui-
dem eandem esse carnem ostenderet, quam susce-
perat, eam quæ ante damnata est: ille vero carnis
officia videndo, non intelligeret deitatem, ac sic
contra sententiam Dei veniens, perderet potestatem;
quia appetere ausus est, quam sine crimine pervi-
debat.

XXIV. Hæc ergo causa factum est, officia quidem
carnis ostendere, non tamen ipsis officiis esse sub-
jectum. Ut carnem veram probaret, esurivit; non ut
victus jejuniis manducaret. Denique cum ad proba-
tionem nostræ carnis ultra possibilitatem naturæ 40
dierum et noctium spatium jejunasset, invenitur qui-
dem esuri-se, non etiam manducasse; ita scriptura
dicente: *Et consummatis 40 diebus et 40 noctibus,
postea esurivit.* Non tamen manducavit; esurivit
autem. Quod ob (3) hanc causam manifesto factum
est, ut quia 40 diebus, quibus continuus in eremo ad-
versum Dominum temptationibus suis diabolus pu-
gnans superatus fuerat, non esset (4); et ut ne, in-
tellegendo Deum, diffugeret; ne perirent tam neces-
saria beneficia passionis suæ, esurivit. Quem mos
infirmum putans, iterum ut hominem aggressus est,
dicendo ei, ut vel propter necessitatem sui corporis
lapides in panes converteret; quique (5) nec fecit
nec manducavit. Ita esurivit ob causam; non tamen
subjectus est causæ. Et non tantum in hoc loco, sed
etiam discipulis offerentibus esurienti panes, ac di-
centibus, Rabi, manduca; respondit: *Ego cibum ha-
beo manducare quem vos nescitis. Meus cibus est ut
faciam voluntatem ejus qui me misit, ut perficiam
opus ejus.*

XXV. Sitivit, ut per sitim naturam corporis de-
monstraret; non quod poculis indigeret, cum ipse
sit fons aquæ vivæ. Denique Samaritanam, ubi si-
tisse invenitur, cum aquam postulasset, atque illa
judæum æstimans non dedisset, obtulit mulieri
aquam per quam sitim perpetuo satiaret, sicut scrip-
tum est: *Jesus sedebat super puteum; et fuit hora
quasi sexta; et venit quædam mulier Samaritana ha-
rrere aquam. Et Jesus sedebat; et Jesus dixit ad eam:
Da mihi bibere. Abierant enim discipuli ejus in civita-
tem ut emerent escas. Mulier tamen respondit ad Je-
sum, dicens: Tu, cum sis judæus, quomodo petis a
me bibere, cum sim mulier samaritana? Et Jesus re-
spondit illi: si scires donum Dei, et quis est qui tibi
dixit: da mihi bibere; tu magis petisses eum, et desis-
set tibi aquam vivam. Et dixit illi mulier: Domine,
neque urceum habes, et puteus altus est; unde habes
aquam vivam mihi dare? Ne tu major sis patre nostro
Jacob, quoniam ipse dedit nobis puteum de quo bibit
cum filiis suis et cum pecoribus suis. Et Jesus respon-*

(1) Codd. credant.

(2) Codd. oppressione.

(3) Baruch. iii, 36. seq. Et notemus antiquissimam Victorini nostri auctoritatem pro divina Baruchi prophetia.

(4) I. Petr. ii, 22.

(1) Codd. per quam.

(2) Codd. amitteret.

(3) Codd. ad.

(4) Id est cibum non cepisset.

(5) Mallem qui quidem.

dit ad illam : *Omnis qui ex aqua ista biberit, sitiet iterum : qui autem biberit ex aqua, quam ego dedero illi, non sitiet in æternum ; sed erit fons aquæ salientis in vitam æternam.* Ergo non sitierat accipere, sed dare, qui divinam (1) promittendo dedit. Ita ut relicta hydria sua mulier, oblita sitis veteris, Samaritæ cæteris Samaritanis adventum ipsius prædicaret. Hoc sitiebat Dominus docere mulierem, quam jam sciebat esse paratam : non aquam terrenam petens, sed ex petitione dans aquam vivam, quæ fontem fecit salientem in vitam æternam.

XXVI. Sitivit iterum in cruce Jesus, et exclamavit : *Sitio.* Sed causa sitis ejus hæc fuit. Crucifixerant eum, nec tamen sic erant satiati : adhuc habebant peccare : et cum in pœna positus etiam malis hominibus communis naturæ affectus misericordia debeatur ; huic, cujus in curandis infirmitatibus beneficia senserant, quemque sine crimine appetissent, contra naturalem misericordiæ motum etiam post crucem insultabant ; in tantum impleti spiritu furoris, ut sitientem potarent aceto. Et qui prompto animo passionem suscepit, nec hoc invitus accepit : et quantum illi audaciores ad inferenda supplicia, tantum ille ad suscipiendam injuriam mitis : quorum malitiæ opera aspiciens necdum esse completa, exclamavit : *Sitio.* Qui ad cumulationem injuriæ, acetum dederunt : non tamen ipse ut acetum ingereret, provocavit ; sed quod illi ei dederunt, sponte suscepit. Talis Domini sitis. Denique accepto exclamavit : *Consummatum est. Et continuo reddidit spiritum.* Dormivit etiam Jesus, non somno victus ut videretur, sed ut esset ordo virtutis faciendæ. Dormivit enim ut incitaretur mare, ut discipuli timentes postularent auxilium, ut impleretur prophetia David quæ in centesimo et sexto psalmo pronuntiabit dicens : *Annuntientur opera ejus in exultatione. Qui descendunt mare in navibus, qui faciunt questum in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini et mirabilia ejus in profundo.*

(1) Vel intellige aquam, vel scribe divina.

Dixit et stetit spiritus potestatis, et exaltati sunt factus ejus. Quod autem is dispensationem omnem, ita gerendo, compleverit per mortem, ascensurusque esset ad cælos, illico (1) subjunxit dicens : *Ascendit usque ad cælos, et descendit usque ad abyssos.*

XXVII. Et hoc tamen licet a divino spiritu dictum credendum est ; tamen, ut cætera, etiam hoc physicis rationibus paucis comprobemus (2). Liberatos a morte passione dominica nos iterum ad immortalitatis statum perduxit ; ac nos prius cælesti impares, nunc cælestibus sociavit. Quibusdam tamen hoc videtur injustum ; non quia non potest Deus, sed quia justitiæ suæ non convenire videatur, cum protoplastum culpa adhuc vacuum et a crimine alienum, paradisi tantum dominum præstitisset, hoc donum Dei competens judicando ; nunc post peccatum offensionemque revocato, cum non esset parum ad id rediisse quod fuerat, et cælestia regna concesserit. Quod tamen justissimum comprobatur. Si enim prius gratia sua, nullis devotionis officiis promerenti, paradisi sedem homini concesserat ; utique nunc contra impatientiam carnis ac desideria iniquitatis jam mota, contra mundi principem et potestates ejus repugnantem, sæculo calcato ; cæleste præmium oportuit repensare ; ut et is qui, imitando Deum, vitam divinam in terris habuit constitutus in corpore, cum eodem corpore jam immortalis facto cælos habitaret, jam terrenis sublatis. Deinde ad hujus muneris causam illud accedit, quod dignum est carnem hominis cælis inferre, cujus habitator Deus esse dignatus est : nec potest videri hominem contra meritum factum esse incolam cæli, cujus vaginam non dedignatus sit spiritus ipse Deus : justumque fuit corpus, in quo Deus habitando, terram visitare dignatus est, per quod particeps nostri ad immortalitatem genus nostrum perduxit, etiam in cælestibus collocare. Ubi namque Dei habitatio esse debet, nisi in regno Dei ? Ubi autem regnum ejus nisi in cælis ?

(1) Codd. loco.

(2) Codd. comprobamus.

ANNO DOMINI CCCLVI-CCCLVII.

OSIUS

EPISCOPUS CORDUBENSIS.

PROLEGOMENA.

NOTITIA HISTORICA DE OSIO EPISCOPO CORDUBENSI.

(Ex Galland. Prolegomen., caput x.)

Osius, gente Hispanum, ecclesiam Cordubensem in provincia Bœtica per annos ferme septuaginta rexisse compertum habemus. Innumera prope sunt Osiæ elogia, quæ apud veteres exstant. Eusebius (1) :

(1) Euseb. De Vit. Constant., l. III, c. 7.

« Vir fuit, inquit, multo omnium sermone celebratus, » ὁ πάνυ βοώμενος. Neque aliter Theodoritus (2), cui dicitur « omnium longe clarissimus senex » πάντων

(2) Theodor. Hist. eccles., l. II, c. 15.